

FEMTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

KRIG MOT RYSSLAND BESLUTAS OCH FÖRKLARAS.

Frankrikes anfallsplaner mot Österrike och mot pragmatiska sanktionen utvecklade sig under våren 1741 mer och mer. I sådan afsigt ingick det förbund med Bäjern i Maj och med Preussen i Juni månad, samt lofvade sistnämnde magt att söka genom Sverge hindra Ryssland från att bispringa Österrike. Vid denna tid började följaktligen St Severin att bestämdare än förut uppmana till verkligt angrepp mot Ryssland. Frankrike lofvade ock för sådant ändamål ett tillskott af 4 millioner livres utöfver de förut tillförsäkrade underhålls-penningarna ¹⁾. Preussen ville väl icke ingå någon närmare förbindelse; men lemnade för tillfället 300,000 ecus i understöd och utbetalade tillika den brudskatt, som konung Fredrik hade på sin första gemåls vägnar i preussiska statskassan inestående. Bonneval inberättade ock, att sultanen efterskönt 30,000 muskötter, hvilka han sade sig ännu hafva att fordra på betalningen af Karl den tolfte skuld, och att sådant skedde för att underlätta Sverges anfall mot Ryssland.

Följderna af dessa och af förut beskrifna likartade företeelser blifva i detta kapitel närmare beskrifna.

De myndigheter, som skulle afgöra om krig eller fred, voro mindre konungen, rådet och ständerna, än Hemliga Utskottet och dess två underafdelningar, Secretissime-Beredningen och Mindre Sekreta Deputationen.

¹⁾ Se sid. 110.

Inom Sekretissime-Beredningen röstade Palmstierna och Plomgren för krig, men Spens och Benzelius, om ej för fred, dock för dröjsmål och underhandlingar. Med så motvägande åsichter kunde Beredningen ej komma till något visst beslut. När nu afgörandet nalkades, insatte man der ytterligare 8 nya ledamöter; likväl förblefvo åsigheterna liksom förut delade, dock med ökad lutning till krigspartiet.

Inpm Mindre Sekreta Deputationen hade deremot nästan alla platserna blifvit besatta med ifriga anhångare af Hattarna och ställda under ledning af Lagercrantz och Lewenhaupt. Det var ock i denna deputation, som partiet hade sin kärntropp. Det var ock den, som gick i spetsen för krigslystnadens män, och som kraftigast bidrog till det sedermera fattade beslutet.

Hemliga Utskottet känna vi; likaså, att Hattarna hade inom detsamma en betydlig öfvervigt.

Mellan dessa trenne myndigheter hvälfdes öfverläggningarna fram och tillbaka under loppet af vår- och första sommar-månaderna 1741, dock länge utan att komma till något visst beslut.

Dröjsmålet hade sina orsaker. Gyllenborg blef nämligen mer och mer tveksam, ju närmare han kom till det afgörande ögonblicket, och ju tydligare han såg framför sig bristerna, farorna och ansvaret, hvilka alla nu mera kommit på så nära håll, att de ej längre kunde undanskymmas af de blåa dunster, de rosenlärjade hägringar, som hans och hans likars öfvermod och inbillningskraft hade framtrölat. Några andra bland Hattpartiets ledare begynte hysa samma farhågor, samma tvifvelsmål. Axel Löwen talade om att taga afsked och draga sig undan, och sjelfva Tessin började att emellanåt i sina bref föra ett mera fredligt språk än förut. Att under de stormar, som sålunda skakade och böjde många andra sinnen, hålla sig fast och upprätt, dertill var ej Karl Gyllenborg rätta mannen. Han har för litet hufvud, för att vara

partihufvud, skref franska sändebudet; och likväl var det mindre hufvud än hjerta och mod, som felades. Ena gången ville han påskynda finska fälttågets öppnande; en annan gång ville han flytta kriget till Tyskland, och dit öfverskeppa de svenska tropparna; en tredje gång såg det ut, som ämnade han undvika allt krig. Det var en viss likhet mellan hans belägenhet nu och Magnus Gabriel De la Gardies hösten 1674, när denne stannade villrådlig och tveksam framför utbrottet af det krig, han sjelf förberedt ¹⁾. Men, liksom De la Gardie, blef också Gyllenborg bunden och beherrskad af de krigiska lidelser, han frammanat, och af de vänner, hvilka han i förstone framdragit och begagnat som medel; men hvilka nu i sin ordning och på samma sätt framtrugade och begagnade honom sjelf. De krigslystna officerarna knotade nämligen öfver hans dröjsmål; likaså St Severin, som hotade lemna det tveksamma Sverige; likaså Tessin, som åter repat mod och emellanåt påskyndade krigsförklaringen. Dock, innan det vådliga beslutet oåterkalleligen togs, ville Gyllenborg till lugnande af egen oro och till blickande af andras omdöme skaffa sig någon ytterligare, åtminstone skenbar säkerhet. *Han vill, inberättade St Severin, han vill ej låta krigsbeslutet fattas, förr än Frankrike uttryckligen förklarar sig detsamma gilla. Det svar, det gillande, som härpå alltså, var, att Frankrikes konung med förvåning och smärta såge ett folk, som han älskade, och som fordom varit så ömtåligt om sin ära, nu mera hålla på att förnedra sig; nämligen genom att låta obegagnadt gå förbi ett det önskligaste tillfälle till återupprättande af sin fordna magt. Derjemnte fick St Severin befallning, att fästa svenskarnas uppmärksamhet på nödvändigheten af att skrida till verkligheter; ty det var endast för sådana, som Frankrike hade i förtröstan på svenskarnas mod och pålitlighet utbetalat så mycket*

¹⁾ 15. 2:dra uppl. sid. 39—41.

underhållspenningar. Om deremot Sverige visade sig svagt och vacklande, då skulle Frankrike nödgas se sig om på annat håll. Denna skrifvelse med sina lockelser, sina hotelser och sina sväfvande ordalag blef af St Severin framlagd för Hattarnas ledare, och det var den, som bestämde deras och Gyllenborgs beslut och afgjorde saken. Nu lössläpptes ock alla de krafter, som för krigsförklaringens slutliga genomdrifvande blifvit samlade och hållna i beredskap. Gyllenborg, Palmstierna och St Severin öfvertogo deras ledning hvarjemnte den sistnämnde nu, då den sista afgörande striden förestod, utdelade 10,000 ecus bland adeln och borgrarna, samt 4000 bland prester och bönder.

Samtidigt härmed, eller d. 15 Juli, blefvo till Hemliga Utskottet inlemnade så väl Sekretissime-Beredningens som Mindre Sekreta Deputationens betänkanden rörande krigsfrågan. Vigtigast bland dem var deputationens, till hvars uppsättande Lagercrantz lånat sin hand, och hvilket med ifver talade för krig. Uppsatsen hade bort sannfärdeligen och tydligt framställa de skäl med och mot, som skulle tjena till ledning för Utskottets beslut; men den sökte tvärtom och på hvarjehanda sätt blända och villseleda sina läsare och tillgrep för sådant ändamål förvrängningar, och dikter om hvarandra. Af de två häfdatecknare, som grundligast behandlat ifrågavarande tid ¹⁾, har ock detta betänkande blifvit kalladt: den besynnerligaste, lätsinnigaste och oförsyntaste statshandling, man kan läsa; eller den mest lätsinniga bland offentliga handlingar. Vi inrycka som prof några dess förnämsta skäl, beledsagade af Mösspartiets sedermera gjorda motanmärkingar.

1:o. Det testamente, som 1739 års Hemliga Utskott efterlemnadt, syltade på krig. Deputationen antog dess föreskrifter såsom bindande äfven för 1740 års riksdag, fördenskull ock såsom ett viktigt och

¹⁾ Malmström. 2. 286. Tengberg. 1. 181.

lagligt skäl för en *nu föreslagen* krigsförklaring mot Ryssland.

Anm. Testamentet af 1739 var, liksom alla dylika, ämnadt till ledning för konung och råd mellan riksdagarna; men ej till föreskrift för nästa, för 1740 års riksdags ständer, hvilka egde full frihet att sjelfva fatta sitt beslut i detta, liksom i andra fall.

2:o. Betänkandet förklarade, att Danmarks ställning till Sverge hade *anseende af neutralitet*, och att *förhoppning om Danmarks neutralitet vore förhanden*.

Anm. Danmark hade likväl tillkännagifvit, att *det icke vore öfvertygadt om rättmätigheten af Sverges klagomål mot Ryssland*, utan trodde *Ryssland hafva lika stort fog att klaga öfver Sverge*; — och att *Danmark ej kunde undgå lemna Ryssland bistånd, i händelse Sverge mot aftal började krig*. Men om dessa Danmarks hotande utlätelser lemnades utskottet i okunighet. När det oakadt en bland bönderna yttrade farhågor för danskt anfall, svarade Lewenhaupt: *i år kan ej Danmark hinna göra oss någon skada, och redan nästa år torde kriget lätteligen vara ändadt*. I det närmaste var det så ock; men på helt annat sätt, än Lewenhaupt mente.

3:o. Betänkandet antog, att *man hade hopp om Turkiets biträde och medverkan; ja! om ett dess anfall mot Ryssland*; ett skäl, som mycket inverkade på bondeståndet och bidrog till dess instämmande i de krigiska åsigterna.

Anm. Anledning till något dylikt hopp förefanns ej i verkligheten. Sverges förbund med Turkiet var blott till försvar. Vid ett anfall kunde Sverge icke begära, än mindre hoppas någon hjälp.

4:o. Betänkandet antog, att ryssarna voro utblottade och missnöjda, och deras krigsmagt icke farlig.

Anm. Dessa antaganden voro redan förut till större delen vederlaggda genom Nolckens bref från Petersburg, och blefvo det sedermera än tydligare under och genom krigets gång. Men Nolckens varningar undanhöllos från utskottets kännedom; likaså gjorde man ock med amiral Rayalins bref om de svåra farsoter, hvilka bland besättningarna på örlogsskeppen anställt så stora förödelse, att flottan redan nu var nästan oanvändbar. Denna Rayalins från krig afskräckande skrifvelse hade för fjorton dagar sedan blifvit af rådet nedskickad till Hemliga Utskottet, men der försvunnit.

5:o. Betänkandet gaf förhoppning om bistånd af andra magter.

Anm. Hvilka dessa magter voro, hade deputationen icke uppgifvit. Att Danmark, Holland och Österrike erjudit sig medla fred, och att Ryssland förklarar sig dertill villigt; men att svenska regeringen hade ännu icke ens besvarat anbudet; om allt detta lemnades utskottet i okunighet.

Hufvudskälet till krig framställdes slutligen af deputationen på följande sätt. Sverges beslut härutinnan måste öfverensstämma, om ej med Sverges nytta och uppkomst, dock med dess anseende, heder och värdighet. Vi måste nämligen från oss afvända den största olycka, som någonsin kan drabba ett folk; nämligen förlusten af det beröm för tapperhet och hjeltemod, som förfäderna efterlemnadt: ett arf, som måste högre skattas än den rikets ro och lycksalighet, som är med nesa förknippad. Motgångar kunna väl inträffa, t. ex. svåra krigsolyckor. Men sådant missöde har drabbat äfven de berömdaste folk, utan att deras ära lidit; och ändrade tider torde gifva tillfälle till upprättelse. — Den andra olycka, kriget kan medföra, är Finnlands förstöring eller förlust; ja! att äfven Sverge kunde blottställas.

Men sådant är ej att befara, ty Rysslands flotta är dertill för svag, och det öfriga Europa kan ej tillåta Sverges fullkomliga undergång. — Och om äfven så skulle gå, slutade deputationen; hvilketdera är för Sverige mest anständigt och berömligt: att dö som ett tappert folk eller att lefva i eländigt beroende, i nedrighet och förakt? Den gamle romaren ¹⁾ sade ju: »Pax servientibus gravior quam liberis bellum» ²⁾? Oss veterligen hafva mot detta betänkande inga insagor blifvit inom deputationen gjorda, om ej af pastor-primarius Alstrin och måhända af kyrkoherden i Jakobs församling Arnell.

Betänkandet blef den 15 Juli ingifvet till Hemliga Utskottet, hvarifrån man borde sända det till konungen och rådet för att inhemta dessa myndigheters utlåtande. Häremot satte sig dock Palmstierna och Henning Gyllenborg jemte några andra Hattar; nämligen af fruktan, att de afstyrkande skäl, som otvifvelaktigt skulle dervid af några bland råds herrarna blifva till protokollet afgifna, torde sedermera verka afskräckande på Hemliga Utskottets ledamöter. Betänkandet måste dock inskickas; ty utan att hafva hört konungen och rådet kunde intet krig förklaras. Men hvarken konungen eller rådet hade under de sednaste månaderna erhållit fullständig kunskap om Sekretissime-Beredningens utrikes underhandlingar, icke ens om de inrikes rustningar, man vidtagit. Denna okunnighet torde hafva varit en bland orsakerna, hvarföre konungens och rådets svar icke genast kunde afgifvas. Hattarna blefvo otåligen, och d. 20 Juli skickade Hemliga Utskottet Lagercrantz för att påskynda målets handläggning. Det blef ock samma dag företaget, och Nolcken derjemte i rådet tillkallad för att lemna behöfliga upplysningar. Hans yttranden voro mycket försigtiga och innehöllo ej ett ord om de

¹⁾ Livius.

²⁾ *Freden är för slafvarna tyngre, än kriget för de fria.*

hemliga underhandlingarna med storfurstinnan Elisabeth; men rådde svenska regeringen att i allmänhet icke bygga några större förhoppningar på rysska missnöjet, ty det saknade anförare och måhända framtid. Efter att sålunda hafva inhemtat Nolckens åsigt, öppnade rådet sina egna öfverläggningar. I spetsen för fredspartiet framstodo Erik Wrangel och Samuel Åkerhielm. Den sednares utlåtande var det utförligaste, det vigtigaste, och dess innehåll må här i sammandrag meddelas.

Hemliga Utskottet har infortrat riksrådets utlåtande, huruvida man i afseende på Ryssland bör förklara krig eller upprätthålla fred. Men många för den sakens bedömande vigtiga handlingar, och i synnerhet brefväxlingarna med främmande hof, hafva nu en tid bortåt varit för mig liksom för andra rikssens råd undanhållna. Jag kunde fördenskull och borde till äfventyrs undandraga mig afgifvandet af något omdöme i dessa ämnen. Men sådant vore ock att undandraga sig uppfyllandet af en vigtig skyldighet. Jag vill fördenskull, så gott jag det vet och förstår, uttala min mening.

Vid fråga om ett tillämnadt krig, böra naturligtvis båda staternas stridskrafter tagas i noga betraktande. Tänkom då först på sjömagten! Ryssland har 40 eller 46 rangskepp och 100 galerer; Sverige 22 rangskepp och 31 galerer. Många rysska örlogsfartyg äro, säger man, obrukbara. Jag tror ej heller, att svenska örlogsfloTTan har af den rysska något att befara. Men när vår sjömagt af brist på förråd eller af någon annan orsak nödgas gå hem, kan den rysska gå ut och obehindradt anlöpa våra skärgårdar. Också kan inträffa, nu som förut, att en vindstilla håller vår örlogsfloTTa orörlig, medan de rysska galererna ro henne förbi och sedermera härja våra kuster.

Rysska landthären utgör minst 200,000 man, den svenska blott 40,000. Mod skall visserligen nu liksom tillföre ersätta, hvad som brister i magt; och

således tillkämpa oss framgångar och ära. Men äfven segrarna medföra manspillan, och efter sista kriget har folkmängden ännu icke hunnit behöflig tillväxt, hvarför man inom kort skall vid de nya rekryteringarna nödgas borttaga besutna bönder, till följe hvaraf en mängd hemman, hvilka nyligen blifvit åter i bruk upptagna, skola omigen råka i ödesmål, och kronan derigenom mista sina af dem påräknade intägar.

Rysska statskassan lär visserligen vara genom turkiska kriget något medtagen. Men allt, hvad rysska undersåtaren eger, det eger och rysska tsaren; alltså har man der tillgångar länge nog. Om Sverige deremot sammanräknar sina nuvarande behållningar, sina af ständerna beviljade gerder, och sina från utrikes hof bekomna underhållspenningar, så kan det ej för första året få tillhoppa mer än 2,700,000 d. s. m.¹⁾. Ett enda fälttåg kostar dock 6 millioner. Således uppstår redan för första året en brist af 3,300,000 d. s. m. Hvar sedermera få medel till de följande?

»Hären skall lefva på bekostnad af det fiendtliga landet;» säger man. Men är det säkert, att den mäglar dit framtränga? Och dessutom; de landskap, man vid ett sådant framträngande först möter, äro Karelen, Ingermanland och Estland, just de, hvilka man ämnar återförena med Sverige. Skall man då börja med att utplundra och förhärja dem?

Rysslands förråd på lifsmedel äro så stora, att det kan med sådana förse äfven andra folk; — Sverges deremot så ringa, att det omöjligen kan föda sina egna inneväpnare, än mindre anskaffa de magasin, som för ett krig erfordras.

¹⁾ Troligen har Åkerhielm beräknat:

1 års franska subsidier.....	900,000.
Bankens gifva.....	1,000,000.
Konsumtions-afgift.....	350,000.
Bevillning.....	500,000.

Summa 2,750,000.

Med hänsyn till sjömagt, landthär, penningar och lifsmedel är således Sverige mot Ryssland så underlägset, att det med anlitande af blott egna krafter ingalunda kan bestå i den tillämnade striden.

Det måste alltså hafva bundsförvandter; men hvilka? Frankrike vill nog hjälpa oss; men hur skall sådant låta sig göra? Det har sjelft börjat ett krig, och kan således ej gerna undvara några troppar. Det har sjelft måst upplåna 12 millioner livres, och kan således ej lemna oss betydligt penninge-understöd. Det har sjelft vidsträckt kuster, som behöfva skyddas mot de på hafvet öfverlägsna sjömagterna, och kan väl således icke, hvad man dock sökt utsprida, sända oss en hjälplotta. — An Turkiet? Men våra mängåriga bemödanden derstädes hafva hittills varit fruktlösa och torde för närvarande blifva det än mer; ty sultanen hotas med krig af den mäktige Schach Nadir i Persien. — England är genom skyddsförbund pligtigt att bistå Ryssland, ifall detta af oss angripes. — Preussen vill ej bryta med moskoviten, och dess förnämsta öfsigt, nu som alltid, är att bekomma vårt Pommern. — Danmark ser ogerna Sverges krafter genom ett lyckligt krig tillväxa, och är dessutom fästadt mer vid ryssarna än vid oss. Af främmande magter är således ingen hjälp att vänta.

Men kanske af ett i Ryssland utbrytande uppror? Att missnöje der förefinnes, är bekant. Men bekant är ock, att, när främmande härar inbryta i Ryssland, pläga dervarande partier vanligtvis nedlägga sina inbördes tvister och förena sig mot ulländningen. Och, ehuru våra troppar hafva nu i två år stått nära gränsen, har dock, mig veterligen, icke en enda ryssk öfverlöpare till deras läger ankommit.

Sedan Åkerhielm således från alla sidor be-lyst det framställda krigsförslaget och bevisat dess stora vådor, slutade han med att formligen afstyrka hvarje dylikt företag. Så gjorde äfven råds-

herrarna Cronstedt, Lagerberg, Nordenstråle, Posse, samt Anton och Erik Wrangel.

Tvåne riksråd, Löwen och Mejerfelt, förklarade sig sakna tillräcklig kunskap om de medel, med hvilka flotta och landthår skulle underhållas och rekryteras, magasinerna fyllas och penningar anskaffas. Dock, hette det, i fall Frankrike tillstyrker fiendtligheter, bör väl Sverige något våga; ty, om nu genom ett afslag Frankrike blefve stött tillbaka, torde hädanefter ej på länge yppas tillfälle att vinna det mål, vi eftersträfvade. Till följe af dessa ord ansågos bemänte två herrar hafva talat för krig. För samma åtgärd, och det mer eller mindre obetingadt, röstade dessutom Adlerfeld, Cederström, Ehrenpreus, Johan och Karl Gyllenborg samt Rosen. Deras skäl voro desamma, som förut blifvit anförda, dels i Mindre Sekreta Deputationens betänkande, dels annorstädes; dock alla af så svag och otillfredsställande halt, att man måste förundra sig öfver, huru besagde herrar kunnat antaga dem som gilltiga, häldst Åkerhielm tydligen framställt de ojemnförligt viktigare, som talade för motsatta åsigt.

Sist skulle nu Fredrik afgifva sin röst. Han tillstyrkte kriget; ty, sade han, det öfverensstämmer med svenska folkets lynne och med svenska konungars exempel, och jag är tiltika öfvertygad derom, att ständerna sörjt för härens behof. Jemnt en månad der-efter genomdref Lagercrantz den till belöning utlofvade åtgärd, som gaf Fredrik tillfälle att få sina två söner med fröken Taube under namn af grefvar Hessenstein intagna på svenska riddarhuset.

Mot kriget hade talat 7, men för detsamma 8 rådherrar samt konungen. Med 10 mot 7 hade således regeringen röstat för krig mot Ryssland.

Ett sådant utslag var af stor vikt. Hattarna kunde nu mera som stöd för sina planer åberopa konungen och rådet, båda delarna af mycket inflytande på allmänna tänkesättet. Partiet beslöt ock att utan minsta uppskof begagna den för ögonblicket

fördelaktiga sinnesstämningen. Fyra åtgärder visade sig för sådant ändamål serdeles angelägna; nämligen, — 1:o) att draga beslutande rätten från ständerna och till Hemliga Utskottet; — 2:o) att ytterligare försäkra sig om samma utskott; — 3:o) att undandölja alla afstyrkande företeelser och råd; — och 4:o) att påskynda saken så mycket möjligt, och innan något nytt det allmänna tänkesättets vindkast kunde inträffa.

Betraktom alla fyra åtgärderna!

1:o. Att draga afgörandet från de mer fredligt sinnade ständerna till det nu mera af öfvertygelse eller mutor krigiskt sinnade utskottet ansågs rådligt, kanske nödvändigt. Som berättigande skäl till en sådan åtgärd anfördes, att Hemliga Utskottet egde icke blott tillåtelse utan ock skyldighet att på egen hand afgöra ifrågavarande sak, emedan den hörde till utrikes ärenderna, och således till föremålen för utskottets verksamhet; och att följaktligen ständerna väl hade rättighet att erhålla kännedom om utskottets i ämnet tagna beslut, men alldeles icke rättighet att detsamma gilla eller förkasta. Denna åsigt, manigenkänner den sedan riksdagstvisterna 1739¹⁾, försvarades af Palmstierna, Plomgren och Kierman. Andra och deribland Lewenhaupt ville dock, att ständerna och serskildt bönderna skulle på något sätt inledas till deltagande i målets behandling, för att derigenom ingifva allmänheten och i synnerhet allmogen mera förtroende och mera benägenhet för åtgärden. Beslutet blef ock en medelväg; nämligen att begära, det ständerna måtte åt en Stor Sekret Deputation, d. v. s. åt Hemliga Utskottet, förstärkt med 25 bönder, lemna rättighet att afgöra den förevarande frågan. Att genomdrifva ett sådant ständernas medgifvande ansågs som ett oundgängligt villkor för möjligheten att genomdrifva sjelfva krigsbeslutet.

¹⁾ 34. 180.

2:o. Mycket viktigt blef följaktligen att försäkra sig om denna i stället för både ständer och utskott tjenstgörande Stora Sekreta Deputation; och i synnerhet om de derstädes insatta bönderna. Dessa hade väl nyss förut blifvit för nämnde syftsmål med franska penningar mutade. Men de insågo, huru stor vigt deras personer och röster för ögonblicket hade, och beslöto deraf draga så stor vinst som möjligt. De läto alltså förmärka sin önskan att ytterligare bekomma några vängåfvor, och S:t Severin utbetalade omigen åt Olof Håkansson och hans ståndsbröder en icke obetydlig summa.

3:o. Att för ständerna och så vidt möjligt äfven för Hemliga Utskottet och för Stora Sekreta Deputationen undandölja alla afstyrkande omständigheter och yttranden, och deribland förnämligast Åkerhielms och de med honom liktänkande rådsherrarnas afgifna ämbets-utlåtanden, detta blef likaledes ett angeläget föremål för partiets sträfvande; och att det vanns, skall i det följande visa sig.

4:o. Att med så stor brådska som möjligt pådrifva afgörandet ansågs likaledes vara af stor vigt. Vi måste skynda, sade Plomgren, ty eljest kunde något hinder komma emellan. Hvari detta hinder skulle bestå, angifves ej. Man tycker sig dock i Plomgrens ord liksom i hela uppträdet skönja en plan att genom öfverraskning framlocka eller framskrämma det bifall, som tid och besinning kunde måhända försvåra, om ej helt och hållet förhindra. Brådskan var emellertid och i sig sjelf så mycket mer onödig och tadelvärd, som rustningarna ännu icke voro på långt när färdiga. Till inhemtande och moget öfvervägande af riksrådets innehållsrika betänkande hade man således kunnat hafva tillräcklig tid, innan det afgörande beslutet togs. Men det var troligtvis detta inhemtande och detta öfvervägande, som partiet ville med den tillställda brådskan förekomma.

Efter och i sammanhang med dessa förberedelser uppgjordes planen, huru under loppet af nästa dag, den 21 Juli, krigsförklaringen skulle genomdrivas, och äfven blef genomdrifven så, som nedanstående berättelse innehåller.

Redan klockan åtta på morgonen samlades Hemliga Utskottet. Protokollet öfver gårdagens viktiga råds-sammanträde och öfver der anförda skäl, både med och mot, denna viktiga och upplysande handling blef icke för utskottet framlaggd; antingen den då icke var utskrifven, och man ej ville invänta den; eller att den var utskrifven, och man ville förhemliga den. Något hvar inom utskottet kände dock ryktesvis utslaget och det väsendtliga af de föregående öfverläggningarna. Fråga uppstod nu, om icke detta innehåll, man tänkte väl förnämligast på Åkerhielms alrådande skäl, borde tills vidare döljas för allmänheten, hvilket af Palmstierna, Lewenhaupt, Coyet och Henning Gyllenborg yrkades och äfven gick i fullbordan; åtminstone så till vida, att stånden måste i detta viktiga mål fatta sitt beslut, utan att hafva fått del af de upplysningar, som landets konung och ansvarige rådsherrar afgifvit. I stället för dessa handlingar antogs ett af Lagercrantz uppsatt betänkande, så som det der skulle tjena till ledning för både Stora Sekreta Deputationen och för ständerna. I sin ilver att påskynda saken förklarade några utskottets medlemmar, att de icke skulle intaga någon måltid, ej heller gå till sängs, innan krigsfrågan blifvit afgjord. Nyssnämnde deputation var hockkallad till samma förmiddag klockan elfva¹⁾, då Hemliga Utskottets

¹⁾ Några säga tio.

lagercrantzka betänkande meddelades och godkändes, alltsammans i största hast och utan någon svårighet.

Stånden blefvo nu, hvar för sig, kallade till plena, som skulle öppnas två timmar derefter eller klockan tolf. Riksdags-ordningen¹⁾ föreskref väl, att anslag om dylika sammanträden skulle ske dagen förut. Men nu och i enlighet med öfverrasknings-planen skedde anslaget först samma dag, och då så sent som klockan half elfva, somliga säga half tolf; d. v. s. ungefär blott en timme före sjelfva sammanträdet. Följden blef och måste blifva den, att blott sådana riksdagsmän infunno sig, som af en slump fått se anslaget, eller som blifvit af sina partivänner, mest Hattar, derom underrättade. Sammanträdena voro ej heller rätt talrika; på riddarhuset funnos endast 60 till 70 personer.

Frågan blef nu den nyss föreslagna; d. v. s. *huruvida stånden ville medgifva, att, i fall rikets trygghet och välfärd, heder och uppkomst skulle fordra »verkligheter», Stora Sekretä Deputationen måtte bemyndigas att efter konungens och rådets hörande sådana verkligheter besluta och vidtaga.* Adeln svarade efter kort öfverläggning genast och ovillkorligen *Ja!* och man såg dervid många händer lyftade mot höjden, och hörde många tillönskningar af lycka och framgång. Äfven prester och borgare bifollo; likaså bönderna, inför hvilka Olof Håkansson försäkrade, att sakerna förhölle sig så, som *Hemliga Utskottet beskriver; hvarjemnte han föreställde nödvändigheten af att icke skilja sig från medståndet.* I alla fyra kamrarna blef saken afgjord inom de få minuter, som fordrades för att framställa frågan och mottaga det enhälliga *Ja*-svaret.

Magten att besluta öfver krig och fred var alltså laggd i *Stora Sekretä Deputationens hand.* Dess medlemmar trädde tillhopa blott en timme derefter eller kl. half till två e. m. Rådets dagen förut hållna protokoll,

¹⁾ 16 §.

med sina många och viktiga både upplysningar och varningar hade, som nämnt är, hittills icke blifvit meddeladt hvarken åt ständer, utskott eller deputation. Men vid sitt nyssnämnda medgifvande hade ständerna fäst det villkor, att regeringens betänkande skulle inhemtas, innan deputationen fattade sitt beslut; alltså måste besagde protokoll vid detta deputationens afgörande sammanträde föredragas. *Åkerhielms deri befintliga varningar blefvo då föremål för mycket klander.* Han hade t. ex. talat om *Rysslands stora magt och om Sverges stora folkbrist;* men dessa ord ville många anse som *bevis på feghet eller förräderi,* och Lewenhaupt försäkrade sig *icke hafva kunnat höra dem utan sinneströrelse.* — Åkerhielm hade ytterligare anmärkt, att *Ryssland egde 100 galorer;* men Lewenhaupt påstod, att *det ej kunde bemanna mer än 70.* — Flere råds-herrar hade betviflat *mun-förrådens tillräcklighet;* men Plomgren, som satt i sjelfva Utrednings-kommissionen, svarade, att *man utan magasinernas tillgripande hade åt 18,000¹⁾ man bröd för 11 månader och 8 dagar samt ärter och gryn för 10 månader, och att man dessutom visste andra utvägar till flottans förseende med livsmedel;* och Lewenhaupt förklarade *de befintliga förråden vara tillräckliga ända till nästa höst.* Palmstierna framförde från S:t Severin den helsning, att *på det beslut, som nu toges, berodde för många år Frankrikes uppförande mot Sverge.* Palmstierna påstod vidare, att Åkerhielm icke hade orsak till sitt misstroende mot hofvet i Paris, och t. o. m. att *Åkerhielms beteende lade hinder i vägen för Sverges uppkomst.* Några af fredspartiet ville, att man skulle *negotiera armata manu,* d. v. s. underhandla med

¹⁾ Tyska öfversättningen af dessa ord i Büschings Magazin 2. 347 och i den derefter gjorda svenska åter-öfversättningen tr. 1770 har 10,000. Men Hemliga Utskottets original-protokoll samt afskriften i Säfstaholms arkiv, liksom i Sverge under Ulrika Eleonora och Fredrik I, sid. 135, uppgifva alla tre siffran 18,000.

vapen i hand, men utan att ännu förklara krig. Här-
emot talade Coyet, Cronhjort, Drake, Härleman m.
fl. och i synnerhet Stiernstedt medelst ett långt skrift-
ligt anförande; och när en dylik s. k. negotiation lik-
väl begärdes, påstod Renhorn, att sådant vore det
samma som att gifva bort hela Finnland, och Plom-
gren utbrast: hvilket är bäst? antingen att bortne-
gotiera anseende, ära, goda konjunkturer och välvilliga
vänner; — eller ock att våga ett företag, hvilket,
om det ock aflöper illa, dock förvarar åt oss den
äran att hafva som redliga svenska män sökt försvara
vår frihet och vårt oberoende. Coyet tillade: Abels
(Sinclairs) blod ropar efter hämnd. Jag kan på mitt
samvete icke råda till annat än ett anfällskrig mot
Ryssland. Syndigt är att förlita sig på kötslig arm;
men klenmodigt ock att skrämmas af ett ruskande löf.
I Herrans hand står vår hjälp och vår tröst; hållom
oss fasta dervid! Några officerare, en Cronhjort,
Mannerhielm m. fl. instämde och förklarade sig villiga
att sjelfva gå ut mot fienden. Erik Benzelius var
tveksam; ty, sade han, man bör väl icke försumma
tillbuden förlikning. Lewenhaupt svarade: jag vet ej
af några dylika tillbud. Benzelius påstod dock sådana
halva blifvit gjorda; men Lagercrantz nekade, och
ehuru Benzelius fick understöd af biskop Schröder,
blef deras åsigt öfverröstad. När några andra de-
putationens medlemmar yttrade deltagande för Finnland,
och för dess svåra lidanden i händelse af krig, mente
Lewenhaupt, att genom tillförsel af säd och utspridande
af penningar skulle Finnland af en der stående här
skörda större fördelar, än landet eljest kunde erhålla.
Efter dessa och dylika tvister skred man slutligen
till omröstning. Genom det sätt, hvarpå propositionen
framställdes, sökte man flytta ansvaret för det blif-
vande krigsbeslutet från Hattarna och till konungen.
Lewenhaupt frågade nämligen, om ständerna ville bi-
falla kongl. maj:ts nådiga utlåtande och således skrida
till krigsförklaring och till verkligheter mot Ryssland;

dock (enligt Benzelius) under afhörandet af fredsambud.
Bondeståndets medlemmar i deputationen svarade
först och genom Olof Håkansson. Denne höll ett
vackert tal. När, sade han, när vår nådige konung,
som är en i dylika ärenden förfaren herre, anser
krig nödigt och nyttigt, då bör hvar trogen undersåte
dertill bifalla och dertill önska lycka och framgång.
Bondeståndet förklarar sig och fjärdigt att offra maka-
barn, ja sista blodsdroppen för att hämnas den skymf,
som blifvit Sverige tillfogad; och talaren lade sina ord
och begagnade sin röst så väl, att många deraf verk-
ligen rördes ¹⁾. Aulævill å borgareståndets vägnar
röstade för krig; Benzelius å presternas äfvenledes,
dock med åtskilliga villkor och försigtighets-mått.
Med borgrarna instämde adeln, utom de tre herrarna,
Barnekow, Düring och Piper, hvilka förenade sig med
presteståndet ²⁾.

Således var nu kriget med nästan fullkomlig en-
hällighet beslutadt. Stiernstedt föreslog då, att hos
konungen aflägga formlig tacksägelse för det modiga
och fosterlands-älskande sinnelag, denne ådagalaggt.
Förslaget bifölls, och tacksägelse-skriften, uppsatt af
A. J. v. Höpken, blef öfverlemnad till Fredrik, hvilken
å sin sida svarade med en tacksägelse för den trogna
vård om fäderneslandet, som hans undersåtare vid
detta tillfälle ådagalaggt. Dessa ömsesidigt vexlade
och ömsesidigt hycklade tacksägelser satte en värdig
krona på de vidtagna åtgärderna, och efter så slutadt
dagsarbete åtskildes Stora Sekreta Deputationens med-
lemmar klockan half till nio e. m.

Det sätt, hvarpå detta krigsbeslut förbereddes och
fattades, har få sina likar.

Sällan torde nämligen så många och så fullt med-
vetna osanningar blifvit så fräckt uttalade och så

¹⁾ Franska min. br. d. 2 Aug. 1741.

²⁾ Bondeståndets bifall skall hafva likaledes varit villkorligt
enligt en annan uppgift.

oförsynt utsmyckade med rättskänslans och fosterlands-kärlekens skönaste och heligaste ord.

Sällan torde ock personer, så kloka, så skarp-synta, som i många fall Hattarnas ledare voro, hafva fattat och genomdrifvit beslut, så uppendagligt vådliga och olycksbringande, som nämnde krigsförklaring.

Sällan torde ock en så viktig och vådlig åtgärd blifvit genomdrifven på ett så brådskande sätt. Den 20 Juli blef saken i rådet föredragen. Den 21 Juli förekom den kl. 8 i Hemliga Utskottet, kl. 11 i Stora Sekreta Deputationen, kl. 12 i stånden, och kl. half till två i deputationen omigen, hvarest den redan samma afton blef afgjord. Uppträdet påminner om den brådskan, med hvilken 1680 års förändring afgjordes¹⁾; — och liksom Karl den elfte efter lyckligt genomdrifven statshvälfning reste samma qväll från Stockholm ut till Kungsör; — på samma sätt reste nu S:t Severin efter lyckligt genomdrifven krigsförklaring ofördröjligen från Sverige ut till sitt fäder-nesland.

Kriget var alltså beslutadt, men blef icke därför genast offentligen förklaradt. Orsaken till dröjsmålet var, att man behöfde ytterligare tid till förberedande af de s. k. verkligheterna; och man trodde eller låt-sade tro, att det tagna beslutet kunde hållas hemligt. Men emedan detta befanns vara en omöjlighet, blef krigsförklaringen d. 28 Juli offentligen afkunnad. Den gaf åt Rysslands beherrskare titeln icke af *kejsare*, utan blott af *tsar*, och förklarade fiendtligheterna gälla blott den »*dåvarande tsaren*» och »*det rysska hofvet*». Deremot blefvo det *rysska riket* och det *rysska folket* med tystnad förbigångna i den tydliga afsigt att skilja undersåtarna från regeringen, och dymedelst gifva

¹⁾ 16. 2:dra uppl. s. 163.

stöd åt det rysska parti, som var missnöjdt med sin styrelse, och som knutit hemliga förbindelser med den svenska. De krigsskäl, som anfördes, voro att Ryssland blandat sig i Sverges inre angelägenheter, ja i sjelfva tronföljden, brukat mot Sverige hotfulla utlåtelse, hindrat svenska undersåtare från åtnjutandet af laglig rätt vid rysska domstolar, förvägrat den i Nystads-freden beviljade fria spannmåls-utförelsen samt låt it mörda Malcolm Sinclair. Sista beskylningen, den svåraste bland alla, och om hvars sanning de flesta kände sig öfvertygade, var dock obevisad, och rysska regeringen hade ogillat mordet och lofvat straffa mördarna. Redan tillförene är också berättadt, huru Gyllenborg icke begärt förklaring eller rättelse af någon bland dessa nu öfverklagade punkter; emedan han ville hafva dem oförklarade, oafhulpna, för att sedermera kunna, såsom nu skedde, åberopas som skäl till det krig, man ämnade framtvunga.

Efter beslutets fattande föreslogo Lewenhaupt och E. Benzelius, att en af de fyra stånden utsedd nämnd skulle redan nu och i förväg bestämma de villkor, på hvilka fred borde åt Ryssland beviljas. Detta bör ske nu, sade Benzelius, medan vi hafva en så fosterlands-älskande landtmarskalk (Lewenhaupt). Nästa riksdag torde gifva oss en af andra tänkesätt. Den föreslagna nämnden blef också vald, och det föreslagna utkastet till fredsvillkor nedskrifvet. Bland många dåtidens besynnerliga, öfvermodiga och orimliga statshandlingar innehar i afseende på sådana egen-skaper besagde uppsats främsta rummet, och det vill säga mycket. Den fastställde tre olika grader af fredsvillkor, lämpade efter de olika grader af framgång, svenska vapnen kunde komma att tillkämpa sig. Se här de olika villkoren!

1:o. I fall Ryssland önskar sluta fred, skall intet stillestånd beviljas, förr än Ryssland i förväg afstått Karelén, Wiborg, Cronstadt, Cronslott, Petersburg, Nöte-

borg och hela Newa-floden. Detta, tyckte man, borde Ryssland gifva i förväg och som det försoningsoffer, hvilket skulle förmå Sverige nedlåta sig till stillestånd och till en verklig fredsunderhandling.

2:o. I händelse af framgång och seger skulle Sverige och Danmark, så framt detta deltager i striden, fordra utom besagde stillestånds-villkor, hela Lif-, Est- och Ingermanland med tillhörande öar, hela Ladoga-sjön och derpå rysska Finnmarken vester om en gränslinea, dragen utefter Svir-floden samt Onega-sjöns östra strand och norrut till Hvita hafvet; — samt, om möjligt, ersättning för halda krigsombokostnader.

3:o. Vid någon svenska vapnens motgång eller vid någon af grannarna visad afund, skall Sverige, fordra, utom ofvannämnde stillestånds-villkor, äfven Osel och Dagö med alla deromkring och i Finska Viken belägna öar, samt hela Est- och Ingermanland jemnte Kexholms län, och i öfrigt samma gräns, som före år 1700.

4:o. Om någon främmande mägt angriper Sverige, eller om dettas här råkar ut för ett nederlag eller för en nöd, så stor, att den ej kan afhjelpas, då se ej riksens ständer annat råd än att nöjas med förberörde stillestånds-villkor, hvarjemnte dock Ryssland bör förbjudas hafva några örlogsfartyg i Finska Viken ¹⁾.

Alltså! att återbekomma Karelen med Wiborg, Cronstadt, Petersburg, Nöteborg och hela Newa-floden, samt förbjuda Ryssland hafva örlogsfartyg i Finska

¹⁾ I en 1771 tryckt skrift, kallad: *Bref om en tryckt skrift kallad: Anmärkningar öfver svenska ministerens förhållande och ursprunget till det år 1741 mot Ryssland begynte kriget*, har And. Schönberg d. y. yttrat den öfvertygelse, att uppsatsen om dessa äfventyrliga fredsvillkor är antingen en dikt af Mössorna, eller ock en af Hattarna tillställd list för att derigenom skrämma på Ryssland. Nu mera är dock ovedersägligen ådagalagdt, att uppsatsen blifvit verkligen och med fullt allvar författad, på sätt här ofvan berättats.

Viken, detta var lägsta trapsteget af partiets förhoppningar, och det ville ej veta om någon möjlighet att sluta fred utan att hafva erhållit åtminstone dessa fördelar.

Under genomläsandet af vår berättelse om åren 1734—1741 har troligtvis mången känt sig frestad till den misstanke, att teckningen af Hattpartiets öfvermod, lättsinne och obetänksamhet varit, minst sagdt, öfverdrifven, om ej osannfärdig. Vi hafva sjelfva mer än en gång känt oss frestade till samma misstanke mot de källor, vi haft att följa. En sådan tvekande sinnesstämning är naturligt, och förefanns hos många, äfven då för tiden. Danska sändebudet Lynar skref i dylik anda till sitt hof följande ord ¹⁾. *Att ett helt rikets ledare kunde uppfylla sina hjernor med så mycket dårskap ²⁾; det skulle jag aldrig troit, så framt jag icke dagligen haft allsammans för mina ögon.* De misstankar om öfverdrift, som någon härutinnan skulle fortfarande mot oss hysa, kunna ej kraftigare vederläggas än genom nämnde fredsvillkor; ty näppeligen torde kunna finnas något mer talande bevis på våldsamheten af den svindel, som förvirrade tankegången, och på tätheten af de blåa dunster, som förmörkade blickarna. Uppsatsen kom ej heller från obetydliga, oansvariga personer, ynglingar eller svärmare, utan blef efter formliga öfverläggningar utarbetad och underskrifven af många partiets högst uppsatta män, hvilka dessutom blifvit af stånden med ett sådant förtroende-uppdrag hedrade. De voro bland adeln Cronhiort, Lagercrantz, Palmstierna och K. G. Löwenhielm; bland presteståndet E. Benzelius och E. Melander; bland borgareståndet Kierman och Salin; bland bondeståndet Olof Håkansson och Otto Olofsson. Ordförande var Lewenhaupt och den, som vid villkorens uppsättande förde pennan, var K. G. Lö-

¹⁾ Den 30 Nov., 10 Dec. 1739.

²⁾ Remplir la cervelle avec tant de folies.

*Tsar Peters-burg jag kringtrant har
Med mina sjömän snälle,
Så rysska flottan ligger kvar
Allt på sitt samma ställe.
Min LEJONHUFVUD har jag sändt,
Att flinkt kommando föra,
Som bröset och mot ryssen vändt
Och hötar åt hans öra.*

Och på ett annat ställe uttalade han följande dels spådom, dels lyckönskan:

*Så snart och LEWENHAUPT steg med sin fot
Först in på fiendliga botten,
Sjuknade Wiborg i lungornas sot,
Och tyckte sig allt höra skotten.*

*Himmelen styrke vår store GENERAL,
Som värjan satt tsaren för bröstet!
Hela arméen djupt värde hans tal,
Och lyde hans bjudande röster!*

En språkmästare vid namn Hesselius, en man utrustad med inbillningskraft och någon skalde-förmåga, och som det tyckes, liksom Odel, i grunden hederlig och ädelsinnad, hänfördes af samma till yrsel stegrade krigslystnad och öfvermod. I en samtidigt tryckt s. k. *Skalda-Bragd* förekomma följande hans åsigtar:

*Att älska neslig fred
Förskömmar hvarje led
I friska Martis kroppar;
Men vara lejon lik,
Af rof sig göra rik,
Det hör till svenska troppar.
Dra värjan tappert ut,
Gå på med lod och krut,
Att knappt man ser till solen,
Hör hjeltar till på jolen.*

*Sankt Niklas är för svag
Att blott en enda dag
Förevara ryssens värde o. s. v.*

Dessa och flere dylika verser och skrifter, utspridda kring riket och af ingen kraftigt motsagda, måste åstadkomma en tämligen allmän hänförelse. Till krigets blifvande behof anslogos ock rika bidrag, och bondeståndet serskildt lofvade gerder och soldater med en sällan spord frikostighet. Allmännaste eller åtminstone högljuddaste sinnesstämningen var den, som uttalades i sista versen af en bland de då utkomna krigssångerna. Der lästes:

*Till Lycka, Svea-Göta män!
Till Lycka, konung, råd och ständer!
Till Lycka nu få snart igen
Bortmista städer, slott och länder!
Det samma mod, den samma kraft,
Som svenska hjeltar fordom haft,
Och samma Lycka till att fäktat
Tillönskas våra män i fält;
Och sedan allt är väl bestäldt,
En fred, som rätt kan kallas äkta ¹⁾.*

SEXTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

RIKSDAGENS SLUT OCH PARTIBELÖNINGAR.

Sedan kriget blifvit offentligen förkunnadt och några dithörande anstalter vidtagna, upplöstes riksdagen. Gyllenborgs afskedstal innehöll de vid sådana tillfällen vanliga ordalagen, och tillika mycket beröm åt ständerna för deras nitfulla, ja förundransvärda arbetsamhet; — för deras manliga beslut att ej längre

¹⁾ Danska, franska, preuss., sax. och österrikiska min. bref; Rådets, adelns och Heml. Utsk. protok. för denna tid; samt Säfstaholm, Politiska och ministeriella handlingar. Fol. 1697—1789.